

Holló és sajt

THURZÓ GÁBOR DARABJÁNAK ŐSBEMUTATÓJA A SZEGEDI NEMZETI SZÍNHÁZBAN

Magyar színmű ősbemutatóját hirdette meg a Szegedi Nemzeti Színház, hogy kielégítse a közönség kíváncsiságát, és eleget tegyen egy évadműsor íratlan törvényeinek. Az alig egy éve elhunyt író életművének csúcsa és fókusza A szent című regény. Ebben összegződnek mindazok az eszmék és eszmények, morális és etikai kérdések, amelyek valamennyi alkotásában megtalálhatók. „Írtam egy regényt — nyilatkozta Thurzó — a hitről és a hittel való visszaélésről...”

A Holló és sajt című komédiájának értelmezésekor sem lehet elkerülni ezt a „kulcsregényt”, mert mindazok a gondolatok, amelyekkel emberi-írói harcát vívta, itt kuszán homályos — és némileg vulgáris — megfogalmazásban jelennek meg. A dramaturgia törvényeit, a dialógusépítkezés és a jelenettechnika fortélyait kíválóan ismerő író most brechti hagyományokhoz nyúl. Erre utal az alcím is: Komédia hat krónikában. A krónikás mint narrátor, a szándékolt anakronizmusok, nyelvhasználatunk divatos kifejezései, az eseményeket előre jelző feliratok a brechti elidegenítő hatás felszínes kellékei. Az ötlet egy nagyszerű komédiát, a példázat vagy történelmi analógia pedig komoly tanulságokat ígér.

A darab cselekménye a X. századi Itáliában játszódik, amikor is a hatalomért küzdő városállamok mindegyike megválasztotta a maga jelöltjét pápának. Hamadán ben Jazid, szaracén herceg is elhatározza, hogy megszerzi a világ feletti uralmat. Baldassareban, a bátor, erős és vakmerő lótolvajban véli fölfedezni az alkalmas „partner”. Ámbátor Baldassare csak a szabadságot és a lovakat szereti, az akasztás és a pápai trónus közül — érthető módon — az utóbbit választja. A herceg serege biztosítja az utat Rómáig, s a Lateránban fogva tartott és kiéheztetett bíborosok — némi ellenkezés után — hatodszorra hirdetik ki Róma népének: „Habemus papam!”

Mihez kezd a herceg és a lótolvaj a hatalommal? Úgy tűnik, ez sem az író, sem a figurák számára nem tisztázódott! A szaracén már megbánta, hogy beleavatkozott a kontinens belügyeibe, s ettől kezdve hol az apuliai őrgrófnót, Oriánát szeretné meghódítani, hol pedig felhalmozódott sajtkezésletén igyekszik túladni. Baldassare mint II. Donus pápa egyelőre gyakorolni kívánja hatalmát, de ebben először az ellenpápa serege akadályozza meg, később pedig nem tudja eldönteni, hogy a hívő lelkek vagy a hitetlen fejedelmek felett uralkodjék.

E szoros csomóba kötött bonyodalom így már az első részben szétesik, újabb témák, konfliktusok bújnak elő, s kelnek önálló látszatéletre. Baldassare kacskaringós karrierje s a krónikás — valamennyi urat kiszolgáló — figurája sem képes egységben tartani a cselekményt, szerkezetet. Az első rész viszonylag fordulatossá és gyorsan pergő eseményei után a második lelassul, csupán a szereplők jönnek-mennek, hogy egymásba akasszák az újabb és újabb eszmehorgokat.

Egy szellemes párbeszéd kedvéért az író indokolatlanul hosszan elidőzik az őrgrófnó és megunt szeretője kettősénél. Baldassare vívódását (hogy tudniillik a szőr-csuhát — isten helytartójának a szerepét — vagy a selyemköntöst — a világi hatalmat — válassza-e) akkor mutatja be az író a szabó és a krónikás jelenetével, amikor már régen tudomásunkra hozta a „pápa” döntését. Ahogy szétesik a cselekmény és logikátlanává válik a jelenetek sora, úgy halmozódnak fel a példázatból kikerekedő ironikus-keserű kérdések: hogyan rontja meg a hatalom az eredendően tiszta

és jószándékú embert; várható-e az égiek jeladása, vagy az embernek önállóan kell döntenie; mennyiben aljasul a hit a politika eszközévé; szükségszerű-e, hogy az egyháznak világi hatalommá kell válni, hogyan élnek vissza az egyházi tisztségekkel; tehetetlen bábbá válik-e a tömeg az egyház irányításával, vagy csak közönyösen elfordulva a mindennapokkal törődik?

Tehát ismét felmerednek mindazok a kínzó kételyek, amelyekkel az író hasztalanul birkózott eddigi műveiben. Az elkomoruló komédiában felhangzik a narrátor szájából Thurzó Gábor vallomása: „A szellem ajándékaiért törekvő ifjúságom után öregségemre a zűrzavar kellős közepébe kerültem. Szolgálni nehéz. Ezt nem szokták figyelembe venni, akik parancsolnak.” Ez a néhány mondat — amely egyébként az író egész életét elkísérő vallomáskényszerből fakad — elegendő lenne egy teljes dráma vagy tragikomédia alapanyagának, itt azonban csak a megfejthetetlen „üzenetek” közé sorakozik fel.

Ilyen összekuszálódott eszmegubancot végül csakugyan egy istenküldötte holló tud kibogozni! Baldassare számára hirtelen minden megvilágosul, bár a titkot nem isten, nem is a holló, hanem a váratlanul előkerült bíboros, Sebastiano súgja a fülébe: el kell fogadni a körülmények hatalmát. A lelkek fölötti uralmat csakis az anyagi javak birtoklásával lehet megtartani.

Ha a legnagyobb kérdésen — hogy miért ezt a talányosan hevenyészett darabot választották ősbemutatónak — túltesszük magunkat, és gondosan elolvassuk az egyébként dicséretesen javuló műsorfüzetet, akkor némi támpontot kapunk a komédia megértéséhez. A rendező, Seregi Zoltán néhány gondolat felerősítésével igyekezett karakteresebb és egyértelműbb előadást formálni.

A brechti eszközök helyett inkább egy tudatosan vállalt eklektikus színpadképet és játékot teremtett. Fekete, romos díszletfalak veszik körül a teret. A komor háttér groteszk ellentéte két egyforma pianinó rózsaszín hangulatlámpával, a színpad jobb oldalán a „Csigolyatörő Lépcső” félelmetesen nyikorgó ajtóval, alatta pedig egy kecske ropogtatja a köréje szórt szalmát csendes megadással. Az orcheszterből felemelkedik a karmester és beint — a kecskének; mire a hangszóróból felhangzik egy édesbús amerikai sláger, s az egyik zongoránál ülő csontváz nyilván eltűnődik az élet múlandóságán.

Ez a nyitány színben, képben és figurában hangütése egy groteszk komédiának. Ám a továbbiakban ezt nem sikerült konzekvensen végigvinni, csupán egy-egy szereplő játéka, jelmeze, néhány jelenet megkomponálása, az egyes képeket összekötő — idegenül bolyongó — hegedűs alakja s a giccses sláger emeli az abszurd szintjére az egyébként unalmasan hömpölygő komédiát. Írói invenció és színpadi akció hiányában a rendező néhány emlékezetes tablót tudott színpadra állítani. Ilyen a lateráni pápaválasztás „első fordulója”, amikor a lila süvegben és ornátusban fejvesztetten rohagáló bíborosok között nyugodtan eszeget egy chicagói gengszter: Ferrara hercege; ágyasa, Simona pedig egy musicalsztár allűrjeivel követeli, hogy csecsemőjét kiáltásuk ki papának. A rövidke jelenetben Rácz Tibor és Fekete Gizi elegáns iróniával jeleníti meg századunk megszaporozott zsarolóinak hollywoodi változatát. Hasonlóan izgalmas kép kerekedne ki a fejlőlányból lett őrgrofné és a gályarabból avanszált jószágigazgató kettőséből, ha volna helye és értelme a darabban. Így csupán egy színészi magánszám előadására ad alkalmat. Máriáss Melinda kipróbált és eredményes eszközökkel építi fel nagyjelenetét: pontosan annyit hisztériázik és szenveleg, amennyit a szerep kíván és kínál. Kevéssé talált partnerére Szántó Lajosban, aki a kackiás lovaglósapka és -csizma ellenére sem tudja elhitetni férfiúi és üzletemberi kiválóságait.

Hamadan ben Jazid, a kedves és ostoba herceg — Király Levente alakításában — a mesék világából lép elő, ezért nem lehet komoly ellenfele és parancsolója maga kreálta pápájának, félelmetes ura Itáliának, szilárd részvényese a sajtomonopóliumnak. Vass Gábor eredendően emocionális, nagy indulatokra képes alkatával, fizikumával természetesen kelti életre Baldassare figuráját. (Hősi szerepekre alkalmas egyéniségét érdemes kamatoztatni színházunkban!) Alakítása kissé elhalványul

